

DÉNES TIBOR:

KAFFKA MARGIT

Egyéni élménnyel kell kezdenem az emlékezést. Régen történt... akkoriban indultam az egyetemen. A vidéki fiú lelkét özönével ragadták meg a nagyváros új színei, különös hangjai, páratlan benyomásai. Mennyi, mennyi élmény! A professzorok, a színházak, a neonfényes mozik, a kivilágított esti körutak és főképp az a két-három böngészde, ahol órák hosszat kotorászhattam a málladozó, poros könyvek között. Csodálkozó képzeletemnek mindez újság s izgalmas kaland volt a nagyvárosban s ha szomjas, kíváncsi szemem el-elfáradt e felfokozott életritmus ámulatában, a böngészdék ócska könyveiben lapozgattam és a ki-kikapott sorokkal, mondatokkal építgettem a bennem keletkező világot. S emlékszem, a sok-sok nyütt könyv között egyszer alig érintett kötet került a kezembe. Regény volt s ez volt a címe: *Színek és évek* és a szerzőjének a neve mint valami tarka kockás ábra: Kaffka Margit. Nőíró regénye — gondoltam akkor ifjúi fitymálással s mégsem löktem vissza a kötetet a többi közé a rendetlen sorba. Halványzöld vászonkötésén kis szürkés kerek folt volt, esőcepp ejtette, vagy női szem könnye. A fedélen túl a lapok azonban tiszták voltak s szinte érintetlenek, mintha olyan valakié lett volna a könyv, aki olvasatlanul is ismerte a tartalmát, a szavait s a jelzők hangulatát, az állítmányok értelmét is tudta. Előbb csak felületesen sodorgattam az ujjaim között a lapokat, aztán el-eltűnődtem egy-egy párbeszéd s elemző részlet felett, végül szakaszokat olvastam el, időről megfélekezve, önfeledt elmélyedéssel. Egy kis jel eszméltetett magamra: a könyv közepe táján találtam, két lap közé préselve. Fakuló kis amatőr fénykép volt, látszatra hasonlót annyit talál az ember hervadt-szagú családi albumokban. Vidéki ház udvarán vadszőlő és későtavaszi virágok között jelentéktelen arcú férfi áll. Ünnepi szalónkabát van rajta, tükrös kihajtó, magas gallér, gondosan kötött nyakkendő s mellényzsehből aranylánc kandikál. Jelentéktelen ember. A pontosság és a rend mégis jelentékeny a polgári lényén. A balja is olyan szabályos illemmel fogja az ifjú nő szép kezét, aki a századeleji divat márványlépcsős, várkastélyba illő, solymászatra, agarászatra alkalmas bő szoknyájában, halasontos, buggyos, esipkekézelős blúzában ül a férfi mellett. A dereka feszes, így kívánja bizonyára a kezét fogó, szőke férfi s a kisvárosi világ, a társadalmi rend is, amelyben élnek. Dús, laza fekete haja alatt a tiszta homlok, a gyönyörű szempár azonban nyugtalanságról, lázokról és izgalmakról vall. Nem tudtam ellenállni a kívánságnak, megvettem a könyvet, — a sorokért, amelyeket az imént futtában elolvastam s a lapok közé tévedt kicsi fényképért, melyről úgy éreztem, köze van a regényhez, írójához. S mikor a művet végigolvastam, már tudtam, hogy alkalmasabb illusztráció nem kerülhetett volna hozzá. Arról az asszonyról szól a regény,

akinek élete a nagy nemesi múlt és az eljöveteletét még csak ígérgető új idő határmesgyéjére esik. S annak az asszonynak kifejező arcását, alakját örökíti meg a képecske, aki maga is két kor választóvonalán élt; a tartása, a család, melyből vétetett, a ház, melyből elindult, a régi világot, a letűnőben lévő életformát példázza, a lelkét, a gondolatait s az önmagával, az emberekkel, az egész étellel folytatott küzdelmét eláruló tekintete azonban az idő új törtető sodrásiba kapcsolódik. Ma is őrzöm még ezt az egyre halványuló kis képet, amely annál kedvesebb, mert ismerősöktől megtudtam, hogy Kaffka Margitot ábrázolja.

1928-ban, Kaffka Margit halálnak tízéves fordulóján egyik legigazibb barátja, írói és emberi emlékének odaadó ébresztgetője, *Schöpflin* Aladár így búslakodik: „... a magyar irodalom és közönség nem érdemelte meg *Kaffka* Margitot. Ma sincs tiszta tudatában annak, hogy mit nyert életében és mit vesztett halálával.“ Fájó igazságot írt akkor *Schöpflin* Aladár, mert *Kaffka* valóban több volt, mint ígélet és biztató reménység. Keveset mondunk, ha azt állítjuk, hogy nagy magyar regényíró volt, talán a legnagyobb. Alig múlt harminenyele éves, mikor 1918 december 1-én váratlanul meghalt és a mű, amit hátrahagyott, mégis egész és szinte hiánytalan. Magyar író még nem fejezte ki úgy korát, a századkezdet elrendezetlen és kialakulatlan éveit, a megoldatlan és megoldhatatlan problémákkal küszködő évtizedet, mely az első világháborúba torkolt, mint a szomorú-életű, örökifjú *Kaffka* Margit. De alig akadt magyar író — a legnagyobbakról sem feledkezve meg —, aki tárgyát olyan hangsúlyozottan és ekkora művészettel tudta volna műve középpontjába állítani, mint a boldogtalan sorsú és méltatlan utóéletű író, akit mostanában negyedszázada földeltek el a farkasréti temetőben. Pedig milyen megragadó s eszmélte: ő írói tárgy az övé: az étellel a boldogsáért, az érvényesülésért viaskodó magyar úrinő problémáját állítja olvasói elé. S novellái, regényei olyanok, mint megannyi fényképfelvételek a valóságos életről, amelynek küzdőterén húsból, vérből formált emberek élnek s szenvednek. A valóságos élet egy-egy képén belül pedig a lelkek életét, fejlődésmentét adja, hogy ezzel akaratlanul is megteremtője s tanítómestere legyen a modern magyar réalista léleklani regényírásnak. S közvetve-közvetlenül hányan tanultak azóta *Kaffka* Margittól! S vajjon van-e döntőbb fontosságú szerep az irodalomban, mint a kezdés, a műfajalkotás?! Áhitattal és csodálattal kell ezért idéznünk ennek a kivételes magyar írőasszonynak az emlékét.

Műve szorosán összefügg életével. Keveset mond, aki csak verseiről, novelláiról, regényeiről emlékezik, küzdelmes, mélabús életéről azonban hallgat. Mert műve, minden sora az ő s az anyai életéből nő t. terebélyesedett ki. *Kaffka* Margit élete is regény, ugyanaz a halk, könnyes folyamat, amellyel hősnőit vette körül, még a befejezése — halált hozó önfeláldozása is — harmonikusan illeszkedik *Kaffka* egész művéhez.

„... *Boldogult Margit* nővérem 1880. évben született *Nagykárolyban* — így vall *Kaffka* szomorú életregényéről valami másfél évtized-

del ezelőtt Kühne Andrásné Kaffka Ibolya, — az író nő testvérhuga — egyik levelében, mely részleteiben csak most, az évforduló kegyeletes emlékezésébe kerül a nyilvánosság elé.

Atyánk, Kaffka Gyula, megyei főügyész volt, anyánk urai Uray Margit, régi szatmári nemesi családból származott. Margit öt éves volt, mikor atyánk elhunyt. Már kis korában feltűnik a szülőknek okos feleleteivel; atyáknak kedvence volt s mindig emlegette, hogy tanárnőt nével majd belőle. Atyám halálával kezdődött az ő szomorú gyermekora. A gondiatlan s mondhatni fényűző élet után anyánk igen rossz anyagi körülmények közé jutott. Engem, a fiatalabbikat atyánk szülei magukkal hozták Miskolcra s ők neveltek föl, nagyon boldog gyermek és leányekkel ajándékozva meg, míg Margit nővérem anyáknál maradt, aki feltűnően érdekes szép, fiatal és élénkiztetett asszony volt s akkor kétségbeesítő jövőn való aggodásában semmi derűt nem nyujthatott leánykájá gyermekek-lékének. Egy ideig rokonoknál ették a kegyelemkenyeret s pár év múlva anyánk férjhez ment egy nagykarólyi ügyvédhez..., aki megnyerő modorú, jóvialis ember volt, de könnyelmű, kártyás és nem szívesen látta a mostohagyermeket a háznál. Ebből a házasságból három gyermek született s szegény anyánk nagy küzdelmek között fáradzott azon, hogy kenyeret adjon leánya kezébe.“

„Margit mindig kitűnő tanuló volt s már gyermekkorában tanuljelét adta tehetségének. Anyánk előkelő rokonsága és gróf K.-né támogatásával bejutott a szatmári zárdába, a tanítóképzőbe ingyenes helyre. Mint kész tanítónő, a miskolci zárdában kapott beosztást. Azt hiszem, ez az idő békés és nyugodt volt számára. Egy barátságos szobában laktak... még két tanítónővel a csöndes zárda falak között. Ké-kilátogatott hozzánk, nagyszüleimhez, akik élénk házat vittek, de Margitnak nem tetszett az akkor még kisvárosias Miskolc polgári szokásaival és előítéleteivel. Később ismét elnyert egy ingyenes helyet a budapesti „Erzsébet“ nőiskolában, ahol elvégezte a polgári iskolai tanárnő-képzőt. Mindjárt kinevezést kapott a miskolci polgári leányiskolához. Már akkor írogatott és kezdett feltűnni verseivel Nagyszüleimnél lakott és itt ismerkedett meg első férjével... egy erdész-gyakornokkal, akitől később elvált. Budán esküdtek és Miskolcon született meg fiuk, László, körülbelül egy évig laktak Miskolcon; ekkor az urát Pestre helyezték, Margit szintén ott kapott állást a városi iskolánál. Házassága nem volt boldog, ő s az ura nem egymáshoz való két ember volt. Akkoriban a Nyugatba írt..., Ády és a többiek voltak barátai s az ura, aki polgári, egyszerű környezetben nőtt fel, nem tudta magát a kissé bohém életbe beletalálni. Békésen elváltak s Margit a kisfiát magával vitte. A most kezdődő évek kimerítőek és gondterhesek voltak, megdolgozni a mindennapiért, fiúgyermeket apa nélkül nevelni, félnapon át mindenesekre hagyva gyermekét és háztartását és este irdalommal foglalkozni. És mégis az akkor hozzám intézett levelei békések és elégedettek voltak s nem kívánt újból férjhez menni. Evék multak s mindig jobban fejlődő tehetséggel dolgozott, mikor megismerkedett egy nálánál nyolc évvel fiatalabb... orvossal... akibe mélyen beleszeretett. Hosszabb magával való viaskodás után — tartva a korkülönbségtől — Budapesten polgárilag megkötötték a házasságot. Akkoriban kiadott versei tele voltak áradó boldogsággal. Az ura igen képzett, rokonszenves, szerény és jólelkű ember volt. A háborúban mint katonaeorvos működött, eközben tifuszon esett át s az érte való aggodalom erősen legyengítette a Margit szervezetét. Mikor véget ért a háború, örömmel írta, hogy most már végre élvezhetik egymást, a békét, kedves kis lakásukat s hogy éppen azon fáradozik, hogy az urának egy drága górcsővet szerezzen be... Ekkor — harmincnyolcéves korában — megkapta a spanyol influenzát s rövid időn belül, teljes tudatában a bekövetkezendő végnek, örökre lehunyta fát, szép szemét. Életerős, vidám, tizenkétéves kisfiát egy napon temették el vele...“

Ime, így összegezi a testvér Kaffka Margit korán végetért, de beteljesedett életregényét. S mi megilletődéssel gondolunk arra, milyen

hiánytalanul bennefoglaltatik a néhány keresetlen mondatban az író szomorú sorsa s életfolyamatának mozzanatai, melyekből írásai születtek.

Főműve, az említett *Színek és évek* újabb regényírásunk egyik legemlékezetesebb alkotása, egy úriasszonynak az élettörténete, mind közelebbi ismeretsége a közönséges, hétköznapi élettel, az anyagi s lelki nyomorúsággal. Portelky Magda kétszer megy férjhez s mind a kétszer szerencsétlenül. S az élet nagy értelmetlenségében egyre az ő szürke kis élete értelmét keresi. Öntudatlan tapogatódzással egyre az élet értelméért s csendes küzdelmének szelíd tragikumai annál megkapóbb, mivel a születési kiváltságok hiányában a társadalom különféle korlátai között ez a magyar gentry-asszony nem tud megküzdeni az élet vaskos valóságával. Végül is meg kell elégednie a híd szerepével; átmenet lesz a leányai számára, akik már tanulnak s akik független urai lesznek önmaguknak. S Portelky Magda élete az egyetlen hősi mondatban összpontosul: „*Ti csak készüljétek szebb, diadalmaskodó, független életre, magatok ura lenni, férfi előtt meg nem alázkodni, kiszolgáltatott mosogató-cselédje, rugdosott kutyája egynek se lenni. Csak tanuljatok mindent, ha az utolsó párnám adom is érte!*” Van ennek a regénynek többek között egy részlete, melyet igaz meggyőződéssel a világirodalom legszebb lapjai között emlegethetünk. Magda élete már csak temetés. Temeti a színeket és az éveket, az álmait és a vágyait. Második férjével csak egy emberséges délutánja van, a Magda-nap, amikor kidolgozott kezével nyikorgatja az ócska zongorán azt a lengyel menuettet, a régi boldog napok egyetlen emlékét. S most szólni kellene ahhoz a bortól majdnem elhülyült emberhez, aki ott kuporog a pamlag szélén és sír. Az utolsó hetekre talán minden rendbejönne. Mégsem szól, mert a szavak csak rontanának. Feleslegesek már a szavak!

Következő regényében, a *Mária évei*-ben Portelky Magda leánya, Laszlovszky Mária már talán az első új asszonytípus. Az első, aki rá lép az asszonynak nagyon is rögzös életútra, aki tanul s dolgozni akar. Portelky Magda az utolsó nagyasszony híd akart lenni, de a tulsó partig nem ért el. Hiába adta el az utolsó párnáját, a két távoli állomás között akkora volt a szakadék, hogy Mária belézuhan. Mária már nem rugdosott szolgálója egy férfinak sem, mégis a férfival áll hareban. S ez a hare az élet, amelyben nem találja helyét. Talajtalanul kell elpusztulnia.

Harmadik regényében, az *Állomások*-ban Portelky Magda kisebbik leányának, vagy Laszlovszky Mária hugának szerencsésebb életállomásai vonulnak fel előttünk. Mert Mária igazából annak esik áldozatul, hogy Rosztoky Éva – az Állomások hősnője – új, független szabad asszony lehessen. Éva kitanulja, ismeri már a zúgó, zakatoló, zavaros modern életet; lelkében azonban tudja jól, hogy csak test szerint él még a nagyvárosban, mert egyelőre más, mint ezek a furesa emberek. Neki már van fegyvere, a cinizmusa, a kritikája, amelynek a segítségével fel tudja végre építeni magában a modern asszonyt, aki-

nek az élet páholyából a színpadra kell lépnie, ahol akarnia, tennie kell végre. Csak ott, az élet forgatagában tud újjáalakulni a magyar úrinő. Mert újjá kell alakulnia — így tanítja *Kaffka Margit* — a férfi egyenrangú, hasznos és dolgos társává kell emelkednie.

De *Kaffka Margit* nemcsak e három alkotásával, kisebb regényeivel és novelláival is iskolát teremtett, hiszen szinte minden írása a realista lélektani széppróza felejthetetlen darabja, mert minden sora szomorú életének élményeiben fakadt. Soha egyetlen verssort, egyetlen prózai mondatot nem írt le meggyőződés nélkül. Beszámolt külső és belső küzdelmeiről, nehézségeiről, vonatkozásairól s a körülötte élő emberekről, akiket bírált néha, de szeretett. S beszámolt az érzelmeiről, nyíltan, alázatos őszinteséggel. Csak így hozhatta létre ezt az új műfajt, s ezért olyan nagy *Kaffka Margit*, az önmegtagadó őszinteségéért.

1914 háborús karácsonyán nagyon egyedül van megint s imádkozni próbál:

„Nézzed népem, a magyart és tudjad, hogy mint Isten báránya, ártatlan ebben (a háborúban) nem ő akarta. Gyűlölet nélkül ő, — és a foglyul esett ellent testvéri kézzel, kenyérral kínálja, jó szóval látja, mint vendéget, ha már fegyvertelen.

„Messiást akkor küldesz (üzented írva) — ha földed népei kaszává görbítik a kardokat és kiki békével pihen az ő fügefája alatt. — Ha gondold netalán még ezt az országot, a te országodat, Legfőbb Hadúr — ne felejtse el, hogy abban még kezdedre járhat az én fajtám,“ a magyar!

„Felénk most fordított torz arcod mögött én már a másikat, a szelíden áldót látom; azt is, mely a szülő asszony ágyán virrasztva mosolyog. És ehhez az orcádhoz juházva és könnyörögve békéllek, — Te embergondolta, emberré szült, szerető és szomorú Isten!“

Aki ezt a magyar asszonyi szívből fakadt, ihletett imádságot hallja s aki egyszer belelapoz a *Színék és évek*-be, az időről-időre kezébe vesz egy-egy *Kaffka*-kötetet s mesterien megírt történeteiben gyönyörködve idézi emlékéit. Olvassuk *Kaffka Margit* írásait. Gazdagabbak leszünk általuk, hiszen nekünk époly sokat mondanak, mint az utánunk következő nemzedékeknek. Mert örökké élő írások ezek, aminthogy örökké élő az alakja, a nagyon őszinte meghatóan rokonszenves egyénisége is.